

Opetus- ja kulttuuriministeriö
Lausuntopalvelu.fi

Lausuntoesitys Saamelaiskäräjien hallitukselle dokumentista: Kulttuuriperintö voimavarana kestäväille tulevaisuudelle ja hyvälle elämälle. Ehdotus kulttuuriperintöstrategiaksi 2022–2030.

Asia: Saamelaiskäräjien lausunto: Kulttuuriperintö voimavarana kestäväille tulevaisuudelle ja hyvälle elämälle. Ehdotus kulttuuriperintöstrategiaksi 2022–2030.

Viite: Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu: 2022:17
VN/1364/2021

1 Yleistä

Ehdotus kulttuuriperintöstrategiaksi (jatkossa strategia) on laadittu Opetus- ja kulttuuriministeriön asettaman ohjaus- ja työryhmän johdolla. Ehdotus kulttuuriperintöstrategiaksi on luovutettu 18.5.2022. Tarkoituksena on, että valtioneuvosto tekee laaditun ehdotuksen pohjalta periaatepäätöksen vuoteen 2030 ulottuvaksi kulttuuriperintöstrategiaksi. Laatiminen pohjautuu pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelmaan sekä Euroopan komission hyväksymään Eurooppalaiseen kulttuuriagendaan vuodelta 2018. Strategia toimeenpanee osaltaan Euroopan neuvoston puiteyleissopimusta kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä (jatkossa Faron sopimus) ja edistää Yhdistyneiden kansakuntien kestävä kehityksen toimintaohjelma Agenda 2030:n tavoitteiden saavuttamista. Saamelaiskäräjät on osallistunut ohjausryhmän työskentelyyn.

Strategia on jakaantunut neljään osioon: ihmisten ja yhteisöjen omistajuus, vastuu ja osallistumismahdollisuudet kulttuuriperintöön, kulttuuriperintö osana ekologista kestävyyttä, osaamisen ja oppimisen tukeminen ja vahvistaminen sekä taloudellisen potentiaalin kestävä hyödyntäminen. Läpäisevät periaatteet ovat tieto ja taidot, digitaalisuus, alueellisuus, paikallisuus sekä kansainvälisyys. Strategia on laadittu yleisellä tasolla ja sen tueksi on tarkoitus laatia yksityiskohtaisempi toteuttamissuunnitelma (toimenpideohjelma) opetus- ja kulttuuriministeriön johdolla.

Aineellista ja aineetonta kulttuuriperintöä suojellaan eri sopimusten avulla. Saamelaisten kannalta aineetonta kulttuuriperintöä suojelee biodiversiteettisopimuksen artikla 8(j)¹ (SopS

¹ *Sopimusosapuolien tulee kansallisen lainsäädäntönsä mukaisesti kunnioittaa, suojella ja ylläpitää biologisen monimuotoisuuden suojelun ja kestävä käytön kannalta merkittävää alkuperäiskansojen ja perinteisen elämänmuodon omaavien paikallisyhteisöjen tietämystä, innovaatioita ja käytäntöjä, sekä edistää ja laajentaa niiden soveltamista tämän tietämyksen, innovaatioiden ja käytäntöjen omistajien luvalla ja myötävaikutuksella sekä rohkaista tämän tietämyksen, innovaatioiden ja käytäntöjen käytöstä saatujen hyötyjen tasapuolista jakamista*

LAUSUNTO

31.8.2022

Dnro: 448/D.a.2./2022

78/1994), kulttuuri-ilmauksien suojelusopimus (SopS 17/2007)², aineettoman kulttuuriperinnön suojelusopimus (SopS 47/2013)³ ja Faron sopimus (SoS 50/2018), joka suojelee aineettoman kulttuuriperinnön lisäksi myös aineellista kulttuuriperintöä. Lisäksi Eurooppalainen maisemayleissopimus suojelee maisemia ja niihin liittyvää kulttuuriperintöä (SopS 14/2006). Alkuperäiskansajulistuksen artikla 31 käsittelee alkuperäiskansojen oikeutta ylläpitää, suojella ja kehittää kulttuuriperintöään, perinteistä tietoaan ja kulttuuri-ilmauksiaan sekä kulttuurinsa ilmenemismuotoja. Alkuperäiskansoilla on oikeus kehittää artiklan suojelemaa henkistä omaisuuttaan. Valtioiden tulee yhdessä alkuperäiskansojen kanssa toteuttaa tehokkaita toimia artiklan toteuttamiseksi. Julistuksen artiklan 39 mukaan alkuperäiskansoilla on oikeus saada valtioilta taloudellista ja teknistä apua julistuksen tavoitteiden toteuttamiseksi. Aineellista kulttuuriperintöä suojelee arkeologisen perinnön suojelusopimus (SopS 10/1992), Euroopan rakennustaiteellisen perinnön suojelua koskeva yleissopimus (SopS 10/1992) sekä Unescon maailmanperintösopimus (SopS 19/1987). Kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 27 artikla koskee vähemmistöjen oikeutta omaan kulttuuriin, kieleen ja uskontoon (SopS 7-8/1976). Myös positiiviset toimenpiteet voivat ihmisoikeuskomitean mukaan olla välttämättömiä 27 artiklan mukaisten oikeuksien suojelemiseksi. Suomen ratifioiman YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 15 artikla velvoittaa, että sopimusosapuolet tunnustavat jokaiselle oikeuden ottaa osaa kulttuurielämään sekä päästä osalliseksi tieteen kehityksen ja sen soveltamisen eduista. Koska saamelaiskulttuurin, kulttuuri-ilmauksien ja perinteisen tiedon suojaa käsitellään niin useassa eri säädöksessä ja sopimuksessa, suojan kokonaiskuva jää muodostumatta.

Strategia ei pidä sisällään yhtään suoraa toimenpidettä saamelaisen kulttuuriperinnön suojelemiseksi. Saamelaisen kulttuuriperinnön suojelun haasteet ovat erilaisia kuin valtakulttuurin kulttuuriperinnön suojelun haasteet, ja strategiassa tulisi tämän johdosta kuvata tarkemmin saamelaiseen kulttuuriperintöön liittyviä haasteita ja tarpeita. Saamelainen kulttuuriperintö on laajasti tunnustettu uhanalaiseksi ja kulttuuriperintö on osa perustuslain suojelemaa saamelaista kulttuurimuotoa (§ 17.3).

Strategian osalta tulee arvioida, toteutuuko saamelaisten perustuslaillinen suoja ja yhdenvertaisuus strategian toimenpiteissä ja tällä hetkellä tämä ei toteudu, koska saamelaista kulttuuriperintöä ei huomioida erikseen strategiassa. Strategiaa on välttämätöntä päivittää tältä osin ennen sen hyväksymistä. Tosiasiallinen yhdenvertaisuus edellyttää usein positiivisia erityistoimenpiteitä, jotta lähtökohtaisesti muita heikommassa asemassa olevien saamelaisten oikeudet toteutuisivat yhdenvertaisesti valtaväestön kanssa. Yhdenvertaisuuslain 7 §:n 2 momentissa säädetään, ettei lailla estetä sellaisia erityistoimenpiteitä, joiden tavoitteena on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden saavuttaminen 6

² Sopimuksen artiklassa 2 todetaan, että kulttuuri-ilmauksien moninaisuuden suojeleminen ja edistäminen edellyttävät kaikkien kulttuurien, myös vähemmistöön kuuluvien henkilöiden ja alkuperäiskansojen kulttuurien yhdenvertaisuuden ja kunnioittamisen tunnustamista.

³ Sopimuksen johdannossa tunnustetaan, että yhteisöillä, erityisesti alkuperäiskansojen yhteisöillä, ryhmillä ja joissain tapauksissa myös yksityishenkilöillä on tärkeä rooli aineettoman kulttuuriperinnön tuottamisessa, suojelemissa, ylläpitämisessä ja uudelleenluomisessa ja siten myös kulttuurisen moninaisuuden ja inhimillisen luovuuden edistämisessä

§:n 1 momentissa tarkoitetusta syrjinnästä johtuvien haittojen ehkäisemiseksi tai lieventämiseksi (positiivinen erityiskohtelu).

Saamelaiskäräjien lausunnossa käsitellään yleisellä tasolla kulttuuriperinnön suojelun haasteita ja käsitellään muutosehdotuksia strategiaan luvuittain. Lausunto sisältää toimenpide-ehdotuksia, jotka Saamelaiskäräjät esittää käsiteltäväksi tarkemmin saamelaiskäräjälain § 9 mukaisissa neuvotteluissa opetus- ja kulttuuriministeriön kanssa. Saamelaiskäräjät esittää myös, että strategiassa huomioidaan myös saamelaisten kielelliset oikeudet ja strategiasta olisi saatavilla tietoa saamen kielillä. Saamelaiskäräjät kiinnittää huomiota, että kuvailulehteä ei ole käännetty saamen kielille ja strategiaa tulisi täydentää tältä osin.

2 Saamelaiskäräjien lausunnon tiivistelmä

- a) Strategiasta on järjestettävä saamelaiskäräjälain § 9 mukaiset neuvottelut.
- b) Strategiassa tulee huomioida saamelaisten kielelliset oikeudet ja oikeus saada tietoa strategiasta saamen kielillä.
- c) Strategiassa tulee määritellä saamelainen kulttuuriperintö.
- d) Saamelaiskäräjät esittää seuraavia toimenpidelinjauksia:
 - Kulttuuriperintötoimijoille ja kulttuuriperintöalan koulutukseen laaditaan menetelmä ja ohjeistus kulttuuriperinnön eettiseen esittämiseen ja hyödyntämiseen
 - Saamelaisten oikeutta suojella omaa kulttuuriperintöään vahvistetaan tietoon perustuvalla ennakkosuostumuksella ja kehittämällä kulttuuriperinnön suojaa
 - Tietoisuutta kulttuuriperinnöstä lisätään julkisessa elämässä ja sosiaalisessa mediassa
 - Saamelaisen kulttuuriperinnön digitointi aloitetaan ja digitoinnin yhteydessä varmistetaan perinteisen tiedon omistajuus ja digitointiin liittyvät erityiset eettiset kysymykset
 - Saamelaisen kulttuuriperinnön inventointi aloitetaan ottaen huomioon olemassa olevat inventoinnit ja kulttuuriperinnön aineellinen ja immateriaalinen (aineeton) ulottuvuus
 - Saamelaisen kulttuuriperinnön suojelemiseksi tehdään yhteistyötä Norjan ja Ruotsin Saamelaiskäräjien ja kulttuuriperinnöstä vastaavien viranomaisten kanssa.
 - Saamelaiskäräjät esittää toimenpidelinjauksiin lisättäväksi tiedotuksen saamen kielillä ja lisätään toimenpidelinjaus kulttuuriperinnön viemisestä hoivakoteihin
 - SAAMI-hankkeen toimenpide-esitysten toteutumista edistetään ja laaditaan saamelainen ilmastonmuutoksen sopeutumishjelma, jossa käsitellään saamelaisen kulttuuriperinnön suojelua ja siirtoa.
 - Saamelaiskulttuurinmukaista ja saamenkielistä kulttuuriperintöön liittyvää pedagogista aineistoa ja käytänteitä kehitetään eri ikäluokille ja kulttuuriperintö otetaan kiinteäksi osaksi saamelaisopetuksen opetussuunnitelmaa
 - Saamelaislasten ja -nuorten mahdollisuuksia oppia omasta kulttuuriperinnöstään lisätään vahvistamalla saamelaisen lastenkulttuurikeskuksen toimintaa
 - Saamelaisen kulttuuriperinnön suojelemiseksi lisätään tietoisuutta ja ohjeistusta

- Kolttakulttuurikeskuksen perustamista tuetaan
- Saamelaisen kulttuurimäärärahan tasoa nostetaan pysyvästi.
- Saamelaiskäräjät näkee ehdottoman tärkeänä, että sen nimeämä edustaja osallistuu toteuttamissuunnitelman laadintaan. Saamelaiskäräjät myös esittää, että toteuttamissuunnitelmassa käsiteltäisiin saamelaista kulttuuriperintöä omana kokonaisuutenaan

3 Saamelainen kulttuuriperintö ja siihen vaikuttavat tekijät

Saamelaiskäräjien kulttuuripoliittisessa toiminta- ja kehittämissuunnitelmassa 2020–2023 on tuotu esille, että saamelainen kulttuuriperintö on hyvin uhanalainen ja vaarassa kadota ilman erityistoimenpiteitä. Ohjelmassa on tuotu esille saamelaiseen kulttuuriperintöön kuuluviksi saamelainen käsityöperinne (duodji) ja siihen liittyvä tietotaito, saamelaiset perinteiset elinkeinot ja niihin liittyvä tietotaito sekä saamelainen luonto- ja maisemäkäsitys.

Saamelaista kulttuuriperintöä ei ole tarkasti määritetty Suomessa. Saamelaisten luonnon monimuotoisuuteen liittyvää perinteistä tietoa on määritetty kansallisen artikla 8(j)-työryhmän loppuraportissa vuodelta 2011. Määritelmän mukaan: ”Saamelainen luonnon monimuotoisuuteen liittyvä perinteinen tieto ilmenee saamelaisessa luonnonkäytössä ja perinteisten saamelaiselinkeinojen harjoittamisessa eli poronhoidossa, kalastuksessa, metsästyksessä, keräilyssä ja käsityössä sekä luontosuhteessa. Tieto välittyy saamen kielen luontoon, maastoon, säähän, poronhoitoon, käsitöihin, pyyntiin ja kalastukseen liittyvässä terminologiassa sekä saamenkielisissä paikannimissä. Perinteistä tietoa siirretään tietoisien opettamisen, vanhemmilta sukupolvilta saadun mallin, joikujen ja suullisen kertomaperinteen kautta sekä poronhoito-, kalastus-, keräily käsityö- ja metsästyskäytänteissä.”

Saamelaiseen kulttuuriin kuuluu keskeisesti saamen kieli ja sen sisältämä merkitysjärjestelmä. Kieli on kommunikaatioväline, mutta ilmentää ennen kaikkea kielen ja kulttuurin välistä suhdetta. Kieli ja sen terminologia kuvaa asioita, joita kulttuurissa pidetään tärkeänä. Saamen kielessä on hyvin yksityiskohtainen tunnistus- ja luokittelujärjestelmä perinteisiin saamelaiselinkeinoihin ja luonnon ilmiöiden tunnistamiseen. Kielen sisältämä merkitysjärjestelmä on uhanalainen perinteisten elinkeinojen harjoittamistapojen muuttuessa, saamelaisten poismuutosta pois kotiseutualueelta, perinteisten elinkeinojen harjoittajien määrän pienentyessä sekä ympäristöolosuhteiden muuttumisesta johtuen. Kasvillisuudessa, lumessa ja sääolosuhteissa tapahtuvat muutokset vaikuttavat kieleen, koska olosuhteen kadotessa myös tarve käyttää termiä katoaa ja termi unohtuu ja uusien ilmiöiden tullessa, joille ei ole saamenkielistä sanaa, ja maiseman identifiointi voi muuttua pahimmassa tapauksessa suomenkieliseksi. Tämä muutosprosessi koskee vahvasti perinteisiin elinkeinoihin liittyvää tietotaitoa ja saamelaista luontosuhdetta. Saamelaiselle luontosuhteelle keskeinen vuotuiskierto, johon kuuluvat kahdeksan eri vuodenaikaa, nimiviikot ja merkkipäivät on muuttumassa. Kahdeksan vuodenaikan sijaan olosuhteiden perusteella voidaan tunnistaa enää 6–4 selkeää vuodenaikaa. Saamelaiset merkkipäivät ja

LAUSUNTO

31.8.2022

Dnro: 448/D.a.2./2022

nimiviikot, joilla on ennustettu tulevia olosuhteita ja ohjattu vuotuistyötä eivät enää päde, koska olosuhteet eivät vastaa tunnettuja ja perinteitä.⁴

Keskeinen osa saamelaista kulttuuriperintöä on saamelainen musiikkiperinne, luonti, livde ja leu'dd. Ne ilmentävät saamelaista luontosuhdetta, historiaa, perintöä. Saamelaiseen kulttuuriperintöön kuuluu myös saamelainen rakennusperinne, saamelainen arkkitehtuuri sekä saamelaiset muinaisjäännökset sekä luonnonkohteet, joilla on kulttuurista sisältöä, kuten pyhät paikat, perinteisten elinkeinojen vuotuistapahtumien paikat, jutamis- ja vuotuismuuttoreitit. Saamelaista luontosuhdetta ilmentävät myös saamenkieliset paikannimet. Saamelaiskulttuurissa on vahva tarinankerronnan perinne, oraalinen traditio, joka olisi tärkeää saada tallennettua kirjalliseen muotoon ennen kuin tarinat katoavat vanhemman sukupolven mukana.

TSS-sopimus takaa suojaa saamelaisille kulttuuri-ilmauksille ja erityisesti kulttuuri-ilmauksien aineellisille muodoille, kuten saamen käsityölle ja taiteelle. Saamelaiskäräjät kiinnittää huomiota siihen, että saamenkielinen kirjallisuus on hyvin marginaalista Suomessa. Saamenkieliseen kirjallisuuteen ei ole saatavilla erityisiä avustuksia, ja teosten kääntäminen valtakielille on vähäistä tukijärjestelmän puutteiden vuoksi. Saamenkielisen väestön pienuuden takia kirjojen julkaisu ei ole taloudellisesti kannattavaa ilman kattavaa yhteiskunnallista tukea. Saamen kieli vaatii kehittyäkseen tarinoita ja kaunokirjallisuutta, ja saamelaiset tarvitsevat kaunokirjallisuutta siirtämään kulttuuriperintöään ja oraalista traditiotaan sukupolvelta toiselle. Pohjoissaamenkielistä kaunokirjallisuutta kustannetaan vähäisesti norjalaisten kustantamoiden kautta. Inarin- ja koltansaamessa tilanne on erityisen huono, koska kaunokirjallisuutta voidaan julkaista vain vähän.

Erityisesti saamelaislasten ja -nuorten kielen kehittymiselle on ensiarvoisen tärkeää lukea saamenkielisiä satuja, tarinoita ja kertomuksia saamelaisten historiasta. Saamelaiskirjallisuuden tuottamiseen ja kääntämiseen eri saamen kielille ja valtakielille tulisi perustaa oma, saamelaiskäräjien hallinnoima tukijärjestelmä. On tärkeää siirtää tietoa saamelaiskulttuurista valtakielille käännöksien avulla, mutta myös muille saamen kielille, koska saamelaiskulttuurille ja saamelaisille yhtenä kansana on tärkeää, että kaikki saamelaiset voivat tutustua yhteiseen kulttuuriperintöön. Saamelaiskirjallisuuden tuottamisen tukeminen voisi aluksi järjestyä osana saamelaista kulttuurimäärärahaa, mikäli sen tasoa nostetaan nykyisestä.

Saamelaisen kulttuuriperinnön osalta on huomioitava, että kulttuuriperintö ymmärretään laajasti ja siihen kuuluvat keskeisenä osana perinteiset saamelaiselinkeinot ja luontosuhde. Kulttuuriperintöä siirretään perinteisissä elinkeinoissa. Elinkeinorakenteen ja yhteiskunnan muutos vaikuttavat saamelaisten aineettomaan kulttuuriperintöön ja sen säilymiseen. Keskeinen haaste on, miten opetuksessa ja lasten ja nuorten vapaa-ajan toiminnassa voidaan siirtää aineetonta kulttuuriperintöä, koska moni lapsi ja nuori ei opi luonnollisella tavalla perinteitään. Tarpeita oppimateriaalien ja opetuksen kehittämiseksi on nostettu esiin. mm. artikla 8(J)-työryhmän loppuraportissa vuodelta 2011 ja toimenpideohjelmassa saamen kielen elvyttämiseksi.

⁴ Näkkäläjärvi, K., Juntunen, S. & Jaakkola J.I. 2020: SAAMI- saamelaisten sopeutuminen ilmastonmuutokseen - hankkeen tieteellinen loppuraportti. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-930-1>

LAUSUNTO
31.8.2022
Dnro: 448/D.a.2./2022

Kulttuuri-ilmauksien suojelusopimuksen artiklan 10(c) velvoittaa sopimusosapuolia pyrkimään kannustamaan luovuutta ja vahvistamaan tuotantoedellytyksiä käynnistämällä kulttuuriteollisuuden alan koulutus-, harjoittelu- ja vaihto-ohjelmia. Kyseiset toimet tulisi toteuttaa siten, että perinteisille tuotantomuodoille ei koidu haittaa.

Artikla edellyttää, että esimerkiksi muotoilu- ja koulutusohjelmassa ei saa aiheuttaa haittaa esimerkiksi saamen käsityölle. Laajamittaiset, kaikille opiskelijoille tarkoitetut muotoiluohjelmat ja koulutusohjelmat voivat uhata saamen käsityön ainutlaatuisuuden säilymistä ja heikentää saamen käsityön kilpailuasetelmaa. Kulttuuri-ilmauksien suojelusopimuksen takaama oikeus on saamelaisten kollektiivista oikeutta ja suojaa saamelaiskulttuurin säilymistä. Nykyisin on kuitenkin niin, että kollektiivioikeuksia hyödynnetään esimerkiksi yliopisto-opintojen ja toisen asteen opintojen suunnittelussa niin, että saamen käsityön kehittäminen ja tulevaisuus ei olekaan enää saamelaisten käsissä vaan oppilaitoksien. Saamelaiset kulttuuri-ilmaukset ovat immateriaalioikeuksia, ja koska ne ovat osa perusoikeusjärjestelmää, myös suomalaisen yhteiskunnan, oppilaitoksien ja lainsäätäjien tulee kunnioittaa näitä perusoikeuksia. Näiden oikeuksien toteutuminen edellyttää, että immateriaalioikeuksien kunnioittaminen otetaan kokonaisvaltaisesti huomioon yhteiskunnan eri sektoreilla.

Suomessa perinteisen tiedon suojan kehittäminen edellyttää saamelaiselinkeinojen kannattavuuden, harjoittamisedellytysten ja kulttuurinmukaisen opetuksen turvaamista. Saamelaiselinkeinot tarvitsevat oman tukijärjestelmänsä ja koko opetusjärjestelmää tulisi kehittää peruskouluista yliopisto-opetukseen saamelaiskulttuurin opetuksen osana. Saamelaiselle perusopetukselle tulee laatia oma kulttuurinmukainen perusopetussuunnitelma oppikirjoineen. Duodjin tulee olla läsnä opetuksessa ja yhteisön vanhempien tietoja ja taitoja tulee huomioida opetuksessa. Ammattikoulutuksessa tulisi saamelaiselinkeinojen osalta siirtyä yhä enemmän oppisopimuskoulutukseen, eli saamelaiskulttuurin mukaiseen koulutukseen.

Perinteisen tiedon suojan osalta tulee aina huomioida yhteispohjoismainen yhteistyö, jota pohjoismaiden Saamelaiskäräjät ja Venäjän saamelaiset tekevät. Yhteistyö Venäjän saamelaisten kanssa on keskeytynyt Venäjän hyökättyä Ukraina. Saamelaisen kulttuuriperinnön suojan osalta tulee tehdä läheistä yhteistyötä Saamelaiskäräjien ja Ruotsin ja Norjan kulttuuriperinnöstä vastaavien viranomaisten kanssa. Perinteisen tiedon suojan kehittämisen osalta tulee kiinnittää huomiota tutkimuksellisiin näkökohtiin ja saamelaisten itsemäärämisoikeuteen. Perinteisen tiedon tallentaminen edellyttää perinteisen tiedon inventointia.

Saamelaisten kotiseutualueella Metsähallituksella on merkittävä rooli saamelaisen kulttuuriperinnön inventoinnissa, suojelussa ja maisemansuojelussa. Merkitys korostuu entisestään tulevaisuudessa, kun ilmastonmuutoksen tuomat kasvillisuusmuutokset muuttavat maisemaa, erityisesti tunturialueella korkean kasvillisuuden noustessa yhä pohjoisemmaksi ja korkeammalle. Maisemavaikutukset vaikuttavat myös alueen käyttöön, koska liikkuminen perinteisissä elinkeinoissa vaikeutuu kasvillisuuden myötä, alueen käyttötarkoitus muuttuu ja sillä voi olla kielteisiä vaikutuksia myös matkailulle.

4 Ehdotukset kulttuuriperintöstrategian taustoittavaan osioon

4.1 Kulttuuriperinnön määritelmä

Sivulla kaksi on strategian määritelmä kulttuuriperinnöstä: *Kulttuuriperintöä syntyy ihmisen toiminnan tuloksena ja vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Se kertoo arvojen, uskomusten, tietojen, taitojen ja perinteiden muutoksesta. Kulttuuriperintö voi olla aineellista, aineetonta tai digitaalista. Kulttuuriperintöä uudistetaan, säilytetään ja siirretään tuleville sukupolville.*

Viranomaistoiminnassa saamelaisen kulttuuriperinnön ymmärtäminen on ollut usein puutteellista ja erityisesti kulttuuriperinnön merkitys ja ymmärrys paikallisella tasolla voi jäädä huomioitta. Jotta kulttuuriperintöä voidaan suojella, se tulee pystyä määrittämään ja rajaamaan selkeästi. Strategiassa kuvattu kulttuuriperinnön määritelmä on hyvin yleisellä tasolla ja myöskin luonteeltaan muutoskeskeinen. Strategian hyödynnettävyyttä lisäisi, että strategiaan otettaisiin kuvaus myös saamelaisesta kulttuuriperinnöstä.

Faron sopimus (SoS 50/2018) määrittää kulttuuriperinnön seuraavasti: *Kulttuuriperintö tarkoittaa niitä menneisyydestä perittyjä voimavaroja niiden omistajasta riippumatta, jotka ihmisten mielestä kuvastavat heidän jatkuvasti muuttuvia arvojaan, uskomuksiaan, tietojaan ja perinteitään. Tähän kuuluvat kaikki ihmisten ja paikkojen vuorovaikutuksesta aikojen kuluessa rakentuneen ympäristön osat (artikla 2)*

Kulttuuriperintö on sekä aineellista että aineetonta. Kulttuuriperintö käsitteenä tarkoittaa sellaista kulttuurista, erityistä tietotaitoa, joka opitaan edeltäneiltä sukupolvilta ja jota siirretään edelleen, joko samanlaisena, muuttuneena tai kehittyneenä sekä aineellisessa muodossa ilmentymiä, rakennuksia, rakennelmia ja luonnonkohteita, joilla on kulttuurista merkitystä.

Saamelaiskäräjien kulttuuripoliittisen ohjelman määritelmää kulttuuriperinnöstä voidaan täydentää kokonaisvaltaisemmaksi ottaen huomioon strategian sisältö. Saamelaiskäräjät ehdottaa, että kappaleeseen otetaan seuraava saamelaisen kulttuuriperinnön määritelmä: *Saamelainen kulttuuriperintö on Suomen perustuslain ja kansainvälisten sopimusten suojelemaa saamelaista kulttuurimuotoa. Kulttuuriperintöön kuuluu saamelaisten perinteisiin elinkeinoihin ja käsityöhön liittyvä perinteinen tieto ja taito, saamen kielen erityisterminologia, saamelainen luonto- ja maisemasuhde, saamelaiset kulttuuri-ilmaukset, kuten saamelainen musiikkiperinne ja kolttsaamelaisten katrilli-tanssi, oraalinen kertomaperinne, saamelainen rakennusperinne, saamelaiset kulttuurimaisemakohteet ja luontosuhteelle merkitykselliset paikat, kuten pyhät paikat. Saamelaista kulttuuriperintöä siirretään osana perinteisiä elinkeinoja, käsityöissä, taiteessa ja oppimalla luonnosta. Kulttuuriperintö on saamelaiselle identiteetille keskeistä, ja se muuttuu, korvautuu ja kehittyy.*

4.2 Monimuotoinen kulttuuriympäristömme (luku 3)

Kappaleessa käsitellään Suomalaiseen kulttuuriperintöön vaikuttavia tekijöitä yleisellä tasolla. Kappaleessa todetaan, että *määrittelyvalta itselle merkityksellisestä kulttuuriperinnöstä on yhteisöillä itsellään*. Tämän johdosta on välttämätöntä, että strategiaan otetaan Saamelaiskäräjien hyväksymä määritelmä saamelaisesta kulttuuriperinnöstä. Kappaleessa lainataan perustuslain § 17.3 ja § 121. Nyt kappaleessa todetaan, että perustuslaissa mainitaan alkuperäiskansa saamelaisten kieli. Lainausta tulisi korjata vastaamaan perustuslain säädöstä, jonka mukaan saamelaisilla on oikeus omaan kieleen. Velvoite on vahvempi kuin pelkkä maininta.

Kolttien kyläkokouksesta puhutaan tässä yhteydessä yhteistyöelimenä. Kolttien kyläkokous on kolttasaamelaisten korkein päättävä elin. Yhteistyöelimen sijasta olisi tarkoituksenmukaisempaa käyttää esim. käsitettä "korkein edustuksellinen elin".

Kappaleen lopussa on listattu toimijoita, joiden arkistoissa ja näyttelyissä on tallennettuna kulttuuriperintöä. Listaan tulee lisätä Saamelaismuseumo Siida, joka on valtakunnallinen vastuumuseo saamelaiskulttuurissa ja alueellinen vastuumuseo kulttuuriympäristötehtävissä saamelaisten kotiseutualueella.

Kiinnitämme huomiota myös siihen, että yliopistoilla on kulttuuriperintöön liittyvää aineistoa omissa arkistoissaan ja merkittävä rooli kulttuuriperinnön tutkimuksessa. Myös Ylen arkistossa on laaja kokoelma saamenkielistä musiikkia.

4.3 Kulttuuriperinnön toimijakenttä

Kappaleessa painotetaan subjektiivista ja monimuotoista kulttuuriperintöä, aivan yksilötasolta lähtien. Subjektiivisen kokemuksen korostaminen voi luoda ongelmia, koska yksilötason suojelu on haasteellista, ja subjektiivinen kokemus voi altistaa kulttuuriperinnön epäeettiselle hyödyntämiselle.

Toimijakentän osalta yhteisöihin on lueteltu eri yhdistyksiä ja verkostoja. Tässä yhteydessä tulisi tuoda esille Saamelaiskäräjien rooli ja asema saamelaisen kulttuuriperinnön ja kulttuurimuodon edistämässä sekä saamelaismuseumo Siidan asema valtakunnallisena erityismuseona ja saamelaisen kulttuuriympäristön vastuumuseona. Myös saamelaisyhdistyksillä, erityisesti Sámi Duodji-yhdistyksellä ja mm. Kolttakulttuurisäätiöllä on merkittävä rooli saamelaisen kulttuuriperinnön vaalimisessa.

Kappaleessa tuodaan esille Kotuksen asema mm. saamen kielen huollon koordinoinnissa. Saamen kielen huoltoa, normitusta ja terminologiatyötä koordinoi yhteispohjomainen Saamen kielikaltio (Sámi giellagaldu). Toimintaa on hoidettu hanke pohjaisesti, mutta kielikaltiota on nyt tullut pysyvä elin, joka toimii Norjan Saamelaiskäräjien hallinnollisessa alaisuudessa.

Viranomaislistasta puuttuu nyt oikeusministeriö, jonka hallinnon alalla Saamelaiskäräjät, saamelaisten perusoikeudet ja kansalliskieliasiat ovat. Kiinnitämme huomiota myös siihen,

että opetus- ja kulttuuriministeriön vastuulle kuuluu saamen kielen elvytysohjelman toimeenpano. Saamelaisten perinteiseen tietoon liittyvät asiat ja immateriaalioikeudet jakaantuvat oikeus-, ympäristö-, opetus- ja kulttuuri- sekä työ- ja elinkeinoministeriöiden hallinnonaloille.

4.4 Kulttuuriperintöön liittyvä keskeinen lainsäädäntö, strategiat, ja kansainväliset sopimukset

Luvussa on kirjoitettu ” Saamelaisten asemaa alkuperäiskansana määrittelee YK:n julistus alkuperäiskansojen oikeuksista”. Tämä tulisi kirjata toiseen muotoon, koska Suomessa saamelaisten asema alkuperäiskansana perustuu Suomen perustuslakiin. Teksti tulisi kirjata esim. seuraavalla tavalla: YK:n alkuperäiskansajulistus ilmentää globaalia konsensusta alkuperäiskansaoikeuksien sisällöstä ja veloitetta edistää ihmisoikeuksia YK:n sopimusten mukaisesti. Suomi on sitoutunut julistukseen ja sen toimeenpanoon. Julistus sisältää veloitteita alkuperäiskansojen kulttuuriperinnön suojelemiseksi”.

4.5 Kulttuuriperintö osana kestävästä yhteiskunnasta

Luvussa on todettu mm., että: ”Kulttuuriperinnön näkökulmasta keskeisiä yhteiskunnan muutossuuntia ovat kielellisen ja kulttuurisen moninaisuuden lisääntyminen, väestön ikääntyminen, maahan- ja maassamuutto.” Muutossuuntia tuovat myös kulttuuriperinnön katoaminen ja kulttuuriperinnön suojelemiseen varattujen resurssien niukkuus. Aineettoman kulttuuriperinnön suojeeluun varatut resurssit ovat hyvin vähäisiä, vaikka juuri aineeton kulttuuriperintö on kulttuurisen jatkuvuuden kannalta keskeistä.

Luvussa on tuotu esille kulttuuriperinnön ja -palvelujen alueellista eriytymistä. Saamelaisten kotiseutualueella alueellinen eriytyminen on hyvin selvää, kun verrataan aluetta taajamavaltaiseen alueeseen ja toisaalta myös saamelaisten kotiseutualueen eri kuntien alueita toisiinsa. Saamelaisinstituutiot ovat keskittyneet Inariin ja reuna-alueilla, kuten Vuotsossa ja Enontekiöllä, kulttuuripalveluja on saatavilla vain vähän. Erityisesti lapset ja nuoret ovat väliinpuotoajia. Saamelaisten kotiseutualueella olisi mahdollista entistä laajempaan kulttuuriperinnön siirtämistä ja kulttuuripalvelujen saatavuutta tukeviin palveluihin kiertävällä toiminnalla ja koulun ja kulttuuriperintöorganisaatioiden yhteistyöllä. Esimerkiksi saamelaisten kotiseutualueella kiertävä kulttuuritoiminta olisi hyvin toimiva ja vaikuttava ratkaisu. Saamelaislasten ja nuorten oikeutta oppia omasta kulttuuriperinnöstään voitaisiin tukea järjestämällä saamelaiskulttuurinmukaista iltapäivätoimintaa. Saamelaiskäräjien yhteydessä toimiva saamelainen lastenkulttuurikeskus Mánnu vahvistaa saamelaislasten ja -nuorten kulttuuri-identiteettiä, lisää saamelaisen perinteisen tiedon ja taidon arvostamista, oppimista sekä kehittää sukupolvien välisiä yhteisöllisiä toimintamalleja. Toiminta perustuu saamelaiskulttuurin ja saamen kielen vahvistamiseen ja kokemuksellisen toiminnan lisäämiseen kouluihin, päiväkoteihin ja kielipesiin.

4.6 Kulttuuriperintö ilmastonmuutoksessa

Saamelaiskäräjät pitää hyvänä, että strategiassa on huomioitu ilmastonmuutos ja luontokato. Ilmastonmuutoksen ja luontokadon osalta olisi tärkeää huomioida myös tulokaslajien vaikutukset luonnonympäristöön, kasvillisuuteen ja niiden käyttöön. Ilmastonmuutos ja tulokaslajit tuovat maisemallisia muutoksia erityisesti saamelaisten kotiseutualueella. Korkean kasvillisuuden nousu tunturialueelle muuttaa kokonaista maisemaa, siinä liikkumista ja sen tunnistamista. Strategiassa tulisi huomioida ilmastonmuutoksen tuomat maisemavaikutukset. Saamelaiskulttuurille ilmastonmuutoksella on vaikutuksia aineettomaan kulttuuriperintöön. Ilmastonmuutokseen sopeutuminen on kulttuurinen muutosprosessi saamelaisille, jossa tietotaitoa katoaa, korvautuu ja syntyy uutta. Strategiaa tulisi täydentää tältä osin.

4.7 Kulttuuriperintö ylijäisessä toimintaympäristössä

Saamelaiset ovat yksi kansa neljän valtion alueella ja saamelaisilla on yhteinen kulttuuriperintö, identiteetti ja perinteet. Saamelaisen kulttuuriperinnön suojelussa on välttämätöntä tehdä yhteistyötä valtioiden ja Saamelaiskäräjien yhteistyöllä. Kolmen maan Saamelaiskäräjien yhteistyöelin, Saamelainen parlamentaarinen neuvosto voisi toimia yhteistyötahona. Saamen kansan tulevaisuuden kannalta yhteistyö kulttuuriperinnön suojelemiseksi ja edistämiseksi valtakunnan rajat ylittävällä yhteistyöllä on välttämätöntä. Pohjoismaisen saamelaissopimuksen tarkoituksena on tukea saamen kansan säilymistä yhtenä kansana, mutta sopimus ei ole vielä voimassa. Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan on käytännössä lopettanut täysin saamelaisten välisen yhteistyön Venäjän saamelaisten kanssa ja tällä on kauaskantoisia, kielteisiä seurauksia saamelaisille yhtenä kansana ja Venäjän saamelaisten tulevaisuudelle. Strategiaa tulisi päivittää maininnalla rajat ylittävästä yhteistyöstä saamelaiskulttuurin kannalta.

4.8 Kulttuurinen osaaminen ja kulttuuriperintötieto vahvistavat yksilöä ja yhteiskuntaa

Kulttuuriperintöön, sen suojeluun ja vähemmistöihin vaikuttaa vahvasti kulttuuriperinnön väärinkäyttö ja kulttuurinen omiminen. Tämä tulisi tuoda esille strategian taustoittavassa osiossa, koska se on merkittävä saamelaisten oikeuksiin ja arkielämään vaikuttava epäkohta. Asiakokonaisuudesta on ollut hyvin laajasti yhteiskunnallista keskustelua ja Saamelaiskäräjät on kiinnittänyt saamelaisen kulttuuriperinnön väärinkäyttöön huomiota mm. kulttuuripoliittisessa ohjelmassaan v. 2020–2023, vastuullisen ja kestävän saamelaismatkailun toimintaperiaatteissa v. 2018 sekä edunvalvonnassaan. Kulttuurinen osaaminen, jotta voidaan tunnistaa kulttuurinen omiminen ja loukkaava käyttö, ja erottaa ne kulttuurisesta arvostuksesta, on hyvin tärkeää. Sámi Duodji -yhdistyksen mukaan keskustelu kulttuurisesta omimisesta on johtanut siihen, että kaikki asiakkaat eivät uskalla ostaa saamen käsityön tuotteita. On entistäkin tärkeämpää Suomen tullessa yhä monikulttuurisemmaksi, lisätä tietoisuutta, ohjeistusta ja kasvatusta kulttuuriperinnöstä, siihen liittyvästä etiikasta ja kulttuuriperinnön hyödyntämisestä palveluissa. Tehokas keino kulttuuriperinnön etiikan

opettamiseen on koulutus. Kulttuuriperintöstrategiassa pitää pystyä käsittelemään myös vaikeita asioita ja esiin tulleita epäkohtia.

Kappaleessa kirjoitetaan kulttuuriperinnön sisällyttämisestä opetukseen. Käytännössä saamelaisopetuksessa tämä ei toteudu kaikilta osin. Suuri osa oppikirjoista on käännetty suomen kielestä ja tällöin saamelainen kulttuuriperintö ei välity oppikirjoihin. Saamelaiskäräjät on kiinnittänyt lausunnoissaan jatkuvasti huomiota saamelaisen oppimateriaalimäärärahan riittämättömyyteen, mutta rahoitusta ei ole nostettu vastaamaan todellista tarvetta.

5 Strategian tavoitteet ja toimenpidelinjaukset

Strategian toimenpidelinjaukset ovat hyvin yleisellä tasolla, sisältäen ”edistetään, tuetaan ja vahvistetaan”, määrittelemättä kuitenkaan mikä taho näin tekee ja miten. Nämä itsessään eivät sisällä kovin suurta konkretiaa, eikä lisäarvoa nykyiseen tilanteeseen. Olisi tarkoituksenmukaisempaa yksilöidä selkeät konkreettiset toimenpidelinjaukset, jotka kehittävät nykytilaa, eikä kirjata toteavia linjauksia. Toimenpidelinjauksilta puuttuvat myös selkeät vastuutahot, strategian mukaan vastuutahot tarkennetaan toteuttamissuunnitelmassa. Strategiassa on tuotu hyvin ohuesti esille lapset ja nuoret ja vain yleisellä tasolla sekä opetukseen liittyen. Aineettoman kulttuuriperinnön suojelusopimuksen artiklassa 14 painotetaan nimenomaisesti nuorille suunnattuja koulutuksia aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi. Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan lasten ja nuorten kulttuuriperintökasvatusta ja oikeutta kulttuuriperintöön tulisi käsitellä strategiassa laajemmin.

Tavoitteet on kirjoitettu toteavina lauseina, joita seuraa selvittävä, taustoittava osuus, joka itsessään ei sisällä konkreettisia toimenpide-ehdotuksia eikä myöskään selvennä, miten tavoitteet saavutetaan ja tätä seuraavat toimenpidelinjaukset, joilla tavoitteet on tarkoitus saavuttaa. Taustoittava osuus olisi tehokkainta siirtää suoraan taustoitukseen ja toimenpidelinjausten yhteydessä keskittyä konkreettisiin toimenpiteisiin, mikä tukisi myös toimeenpanosuunnitelman laadintaa.

5.1 Kulttuuriperintö omana ja yhteisenä

Tämän osan tavoitteet ovat yleisellä tasolla ja toteavia kuten, että kaikkien oikeus kulttuuriperintöön toteutuu. Selittävässä osuudessa todetaan, että *erityisesti vähemmistöjen kohdalla oikeuksien toteutumista on tarpeen edistää*, mutta tässä yhteydessä ei tuoda esille, miten vähemmistöjen oikeuksia konkreettisesti edistettäisiin. Tätä tavoitetta tulee konkretisoida. Kappaleessa kirjoitetaan lyhyesti kulttuuriperinnön repatriaatiosta eli palauttamisesta ja kulttuurisesta omimisesta, jota voidaan ratkaista vuorovaikutuksella ja osaamisen kehittämisellä.

Kappaleessa todetaan, että ” *Niiden (jännitteiden) käsittelyyn tarvitaan osaamisen lisäämistä sekä vuorovaikutusprosessien kehittämistä. Näin taataan, että oikeus kulttuuriperintöön toteutuu myös mahdollisuutena vaikuttaa siihen, miten ja kenen toimesta omaa*

kulttuuriperintöä esitetään, kuvataan ja käytetään.” Tässä yhteydessä jää epäselväksi, kuka kehittää vuorovaikutusprosesseja ja missä niitä toteutetaan. Kulttuuriperinnön väärinkäyttöä tapahtuu laajasti sosiaalisessa mediassa, mutta myös arkielämässä (esim. pilailupuvut⁵, saamen puvun väärinkäyttö), saamelaisesta käsityöstä ammentavat, yleensä halpatuontimaissa massavalmistetut matkamuistiot, toisinaan myös taiteen⁶ ja kulttuuripalvelujen saralla sekä julkisessa keskustelussa.

Vuorovaikutusprosesseja voidaan kehittää osana koulutusta ja esimerkiksi taiteen perus- ja korkea-asteen opetusta, mutta tällaisilla menettelyillä on hyvin vaikea vaikuttaa instituutioiden ulkopuolella tapahtuvaan kulttuuriperinnön väärinkäyttöön, esimerkiksi sisäasianministeriön v. 2019 tehdyn selvityksen mukaan verkossa tapahtuvan vihapuheen levittäjä on yleensä keski-ikäinen mies.⁷ Saamelaisiin kohdistuva vihapuhe yleistyy, jos uutisissa on käsitelty saamelaisasioita ja erityisesti silloin, jos saamelaiset ovat esittäneet kritiikkiä saamelaisen kulttuuriperinnön, kuten saamen puvun väärinkäytöksistä tai havaitsemistaan epäkohdista saamelaisten oikeusasemassa.

Saamelaiskäräjien Dihtosis-hankkeessa etsitään hyviä käytänteitä ja tuodaan tietoa saamelaisilta suoraan opetukseen saamelaiskulttuurista. Toimintaa tehdään projektirahoituksella ja hankkeen päätyttyä olisi tärkeää selvittää, miten hankkeen tulokset ja mahdollinen jatko voidaan turvata.

Saamelainen kulttuuriperintö on rikkaus saamelaisille ja myös Suomelle. On kuitenkin pohdittava rajaa, milloin kulttuuriperinnön opettaminen yleisesti loukkaa saamelaisten oikeutta suojella omaa kulttuuriperintöään ja kulttuuriaan. Eettisten kysymysten pohtiminen ja ratkaiseminen tulisi tapahtua hyvin aikaisessa vaiheessa osana kulttuuristrategian toimeenpanoa.

Saamelaiskäräjät esittää seuraavia toimenpidelinjauksia:

- *kulttuuriperintötoimijoille ja kulttuuriperintöalan koulutukseen laaditaan menetelmä ja ohjeistus kulttuuriperinnön eettiseen esittämiseen ja hyödyntämiseen*
- *saamelaisten oikeutta suojella omaa kulttuuriperintöään vahvistetaan tietoon perustuvalla ennakkosuostumuksella ja kehittämällä kulttuuriperinnön suojaa*
- *tietoisuutta kulttuuriperinnöstä lisätään julkisessa elämässä ja sosiaalisessa mediassa*

5.2 Tallennettu ja suojeltu kulttuuriperintö heijastaa moninaista yhteiskuntaa

Saamelaisen kulttuuriperinnön tallentamiseen, tutkimiseen ja siirtämiseen liittyy eettisiä kysymyksiä. Saamelaiskäräjät on laatinut menettelytavan tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen pyytämiseksi hankkeissa, jotka käsittelevät saamelaisten

⁵ Ks. esim. uutinen: Suomen Miss Maailma -kilpailija edustaa pilailupuodin lapinpuvussa: <https://yle.fi/sapmi/3-8493787>

⁶ Esim. Jenni Hiltusen videoteos Grind vuodelta 2011, jossa näytetään saamenpukujäljitelmissä alushousuisillaan twerkaavien naisten takapuolia. Teosta on pidetty saamelaisyhteisössä laajasti saamelaiskulttuuria ja erityisesti kulttuuriperintöä loukkaavana. Teos kuuluu Kiasman kokoelmiin.

⁷ Sanat ovat tekoja. Vihapuheen ja nettikiusaamisen vastaisten toimien tehostaminen. Sisäministeriön julkaisuja 2019:23., s. 37.

kulttuuriperintöä. Mikäli hanke käsittelee kolttasaamelaisten kulttuuriperintöä, lupaa on pyydettävä myös Kolttien kyläkokoukselta.⁸ Saamelaiskäräjät esittää, että menettelytapa tuodaan esille strategiassa.

Saamelaista aineetonta kulttuuriperintöä (joikumusiikkia, tarinoita, tallenteita, kirjoituksia) on Museovirastossa, Kansallisarkistossa, eri maakunta-arkistoissa, Saamelaisarkistossa, Suomen eri yliopistoissa, Suomalaisen kirjallisuuden seuran arkistossa sekä sekä muissa muistilaitoksissa kuten Suomen kansallismuseossa ja erityisesti Saamelaismuseumo Siidassa. Musiikkia ja joikuja on erityisesti Ylen arkistoissa. Saamelaisen kulttuuriperinnön käyttö ei ole ongelmatonta, koska saamelaiseen itsemääräämisoikeuteen kuuluu oikeus päättää kulttuuriperintönsä hyödyntämisestä. Osa saamelaisesta kulttuuriperintöaineistosta on digitoitu. Digitointi on yksi keino palauttaa saamelaisille heidän tietojaan ja taitojaan, mutta digitointi ei ole ongelmatonta. Saamelaisyhteisö on nostanut esille riskin, että esimerkiksi vanhoja käsityömalleja ryhdytään hyödyntämään epäeettisesti massamatkailussa. Digitointi tarvitsee myös resursseja. Saamelaismuseumo Siidaan on siirretty kansallismuseon kokoelmia, mutta vain osa esineistä on nähtävillä ja digitoitu. Pelkkä digitointi ei myöskään turvaa riittävästi kulttuuriperinnön säilymistä, vaan digitoinnin yhteydessä tulee tallentaa tieto esineestä, sen käytöstä, tekijästä, mikäli mahdollista sekä esineeseen liittyvistä eettisistä rajoitteista.

Saamelaiskäräjät kiinnittää huomiota lisäksi siihen, että saamelaisen kulttuuriperinnön suojelussa on ehdottoman tärkeää tehdä yhteistyötä Norjan ja Ruotsin Saamelaiskäräjien ja kulttuuriperinnöstä vastaavien viranomaisten kanssa. Mahdollinen pohjoismaisen saamelaispöytäkirjan ratifiointi tuo uusia velvoitteita valtionrajat ylittävään yhteistyöhön.

Saamelaiskäräjät esittää seuraavia toimenpidelinjauksia:

- *saamelaisen kulttuuriperinnön digitointi aloitetaan ja digitoinnin yhteydessä varmistetaan perinteisen tiedon omistajuus ja digitointiin liittyvät erityiset eettiset kysymykset.*
- *saamelaisen kulttuuriperinnön inventointi aloitetaan ottaen huomioon olemassa olevat inventoinnit ja kulttuuriperinnön aineellinen ja aineeton ulottuvuus.*
- *saamelaisen kulttuuriperinnön suojelemiseksi tehdään yhteistyötä Norjan ja Ruotsin saamelaiskäräjien ja kulttuuriperinnöstä vastaavien viranomaisten kanssa.*

5.3 Kulttuuriperinnön laaja yhteiskunnallinen merkitys on tunnistettu ja kulttuuriperintö on kaikkien hyvinvointia lisäävä voimavara

Saamelaiskäräjät pitää hyvänä, että strategiassa on huomioitu kulttuurin hyvinvointivaikutukset. Saamelaisten kotiseutualueella on toteutettu hankkeita, joissa viedään saamelaiskulttuuria hoitolaitoksiin säätiörahoituksella. Tällainen toiminta olisi tärkeä saada pysyväksi toimintamalliksi. Hoitolaitoksissa asuvilla ei ole mahdollisuuksia päästä kulttuuripalvelujen pariin, vaan palvelujen on tultava heidän luokseen. Monelle saamelaiselle

⁸ Menettely saamelaisten vapaan, tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen tiedustelemiseksi saamelaisten kulttuuriperintöä ja perinteistä tietoa koskevissa tutkimushankkeissa sekä muissa toimenpiteissä, joilla on tai voi olla vaikutusta saamelaisten kulttuuriperintöön ja perinteiseen tietoon. Hyväksytty saamelaiskäräjien hallituksessa 24.11.2016. Saamelaiskäräjät, Inari.

hoivakotiasiakkaalle olisi tärkeää nähdä ja kokea saamelaiskulttuurin esineistöä ja muistella esineiden käyttöä, merkitystä ja niihin liittyviä tarinoita. Strategiassa painotetaan myös tiedeyhteisön roolia, mikä on luonnollisesti keskeinen. Kulttuuriperintö tulisi ottaa laajemmin huomioon tutkimusrahoituksessa, jotta voidaan lisätä kulttuuriperintöön liittyvää tutkimusta.

Saamelaiskäräjät esittää toimenpidelinjauksiin lisättäväksi tiedotuksen saamen kielillä ja lisätään toimenpidelinjaus kulttuuriperinnön viemisestä hoivakoteihin.

5.4 Kulttuuriympäristöjä käytetään ja hoidetaan kestäväällä tavalla

Saamelaista rakennettua ja luonnon kulttuuriympäristöjä hoitaa pääasiassa Metsähallitus. Kulttuurimaisemien hoidossa tulee ottaa huomioon ilmastonmuutos, ei vain arkeologisen kulttuuriperinnän suojelun osalta. Saamelaiskäräjät esittää lisättäväksi tästä maininnan toimenpidelinjauksiin. Saamelaisten kotiseutualueella maisemanhoitoa tulisi tehdä erityisesti tunturialueilla. Eroosio, maastoajoneuvot, ilmastonmuutoksen tuomat sään ääri-ilmiöt leventävät kulku-uria ja lisäävät kulku-urien sortumia. Maisemansuojelullisesti ja maastossa liikkuvien turvallisuuden takaamiseksi kulku-uria tulisi kunnostaa ja vaikeille kohdille rakentaa esimerkiksi siltoja, pitkoksia yms. Saamelaiskäräjät kiinnittää lisäksi huomiota siihen, että työkaluja maisemavaikutuksien selvittämiseen täytyy luoda lisää. Esimerkiksi kaavoituksessa ei pystytä aina huomiomaan miten infrastruktuurin vaikuttaa maisemaan. Esimerkiksi Kilpisjärven alueella rakentamisella on ollut huomattavia ja kielteisiä maisemavaikutuksia. Tarve lisätä uusiutuvaa energiaa lisää tuulivoimarakentamisen tarvetta. Tuulivoimarakentamisella tunturialueella on hyvin kauaskantoisia maisemavaikutuksia sekä kielteisiä vaikutuksia poronhoidon harjoittamiseen. Saamelaisille kulttuurimaisema on keskeinen osa kulttuuriperintöä, ja sen suojeleminen tuleville sukupolville tulee olla keskeinen maisemapoliittinen tavoite.

5.5 Kulttuuriperintöalan toimijat ovat vähähiilisen ja kestäväen toiminnan tiennäyttäjiä

Saamelaiskäräjät pitää hyvänä, että toimenpidelinjauksessa esitetään mittarien luomista kuvaamaan toiminnan ekologista, taloudellista, sosiaalista ja kulttuurista kestävyyttä. Mittaristossa tulisi olla huomioituna myös ilmastonmuutos. Saamelaiskäräjien tulee osallistua mittariston laadintaan, jotta siinä tulee huomioiduksi saamelaiskulttuuri, ja että mittaristoa voidaan soveltaa sellaisten kulttuuriperintötoimijoiden toiminnassa, jotka toimivat saamelaisen kulttuuriperinnön parissa.

5.6 Kulttuuriperintöarvot ja sen tarjoamat ratkaisut on otettu huomioon ilmastopolitiikassa

Saamelaiskäräjät pitää hyvin kannatettavana, että strategiassa painotetaan sektorit ylittävää yhteistyötä ja ilmastonmuutoksen vaikutuksia kulttuuriperinnölle. Kappaleessa on tuotu esille ilmastonmuutoksen vaikutuksia saamelaiseen kulttuuriin ja että kulttuurin sopeutuminen voi vähentää haittoja. SAAMI-hankkeessa on selvitetty, että ilmastonmuutos

vaikuttaa saamelaiseen perinteiseen tietoon, ja että siihen sopeutuminen on samanaikaisesti kulttuurista muutosta. SAAMI-hankkeessa esitettiin toimenpide-esityksiä saamelaisten sopeutumisen tukemiseksi. Hanke sisältää toimenpide-esityksiä saamelaisten perinteisen tiedon säilymiseksi muuttuvassa ilmastossa.⁹

Nykyisin saamelaista kulttuuriperintöä käsitellään kansallisessa artikla 8(j)-työryhmässä, jossa on mukana keskeisten ministeriöiden, Saamelaiskäräjien ja viranomaisten edustus. Eduskunnan käsittelyssä olevassa hallituksen esityksessä ilmastolaiksi (HE 27/2022 vp) esitetään saamelaisen ilmastoneuvoston perustamista, jossa olisi suunnitelmien mukaan tiedeyhteisön ja perinteisen tiedon haltijoiden edustus. Olisi luontevaa, että ilmastoneuvosto osallistuisi strategian toimeenpanoon saamelaisen kulttuuriperinnön ja ilmastomuutoksen osalta.

Saamelaiskäräjät esittää, että toimenpidelinjaukseksi otetaan seuraavat tavoitteet:

- *ilmastonmuutoksen sopeutumista ja vaikutuksia saamelaiselle kulttuuriperinnölle seurataan saamelaisessa ilmastoneuvostossa*
- *SAAMI-hankkeen toimenpide-esitysten toteutumista edistetään ja laaditaan saamelainen ilmastomuutoksen sopeutumisohjelma, jossa käsitellään saamelaisen kulttuuriperinnön suojelua ja siirtoa*

5.7 Sivistys, osaaminen ja yhteiskunnan kyvykyys hoitaa ja käyttää kulttuuriperintöä vahvistuvat kulttuuriperintökasvatuksen ja elämänmittaisen oppimisen avulla

Saamelaiskäräjät pitää opetusta ratkaisevan tärkeänä saamelaisen kulttuuriperinnön suojelemiseksi. Saamelaislapsilla ja -nuorilla on oikeus opetukseen omalla äidinkielellään, mutta opetuksessa kulttuuriperinnön opetus ei ole systemaattista, ja on usein opettajan ja koulun omasta aktiivisuudesta kiinni. Suuri haaste on pedagogisen materiaalien puute sekä pula saamelaiskulttuurinmukaisesta oppimateriaalista.

Saamelaista lastenkulttuuritoimintaa (Mánnu) rahoitetaan vuosittain keskimäärin n. 90 000 eurolla, josta osa rahoituksesta kanavoituu Opetus- ja kulttuuriministeriöltä Lapin lastenkulttuuriverkoston kautta edelleen Saamelaiskäräjille ja osa rahoituksesta tulee kotiseutualueen kunnilta ja Saamelaiskäräjiltä. Saamelaiskäräjät pitää välttämättömänä, että strategiassa tuetaan lasten ja nuorten oikeutta omaan kulttuuriperintöön. Saamelainen lastenkulttuurikeskus on tehokas ja toimiva tapa siirtää saamelaistan kulttuuriperintöä lapsille ja nuorille, mutta toimintaa vaikeuttaa alhainen resursointi.

Lastenkulttuurikeskustoimintaa toteutetaan kolmella saamen kielellä. Toimintaa on haluttu laajentaa kotiseutualueen ulkopuolelle, mutta siihen ei ole ollut resursseja. Saamelaisten kotiseutualueella saamenkielinen ja saamelaiskulttuurinmukainen harrastustoiminta on erittäin vähäistä, ja lastenkulttuurikeskus tukee sekä koulua että harrastustoimintaa. Lastenkulttuurikeskuksen rahoitus tulisi siirtää suoraan Saamelaiskäräjien hallinnoitavaksi saamelaisten itsemääräämisoikeuteen kuuluvana ja rahoitusta tulisi nostaa pysyvästi

⁹ Näkkäläjärv, K. et al 2020: SAAMI- saamelaisten sopeutuminen ilmastomuutokseen hankkeen tieteellinen loppuraportti. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-930-1>

150 000 euroon, jotta toimintaa voidaan laajentaa. Saamelaiskäräjät esittää, että saamelaisen lastenkulttuurin rahoitustarve ja sitoumus nostaa rahoitusta tuodaan esille strategiassa ja toimintasuunnitelmassa.

Saamelaisen kulttuuriperinnön tukemiseksi on käynnissä kaksi merkittävää hanketta, Duodji-akatemia ja saamelainen musiikkiakatemia. Näillä hankkeilla siirretään saamelaista kulttuuriperintöä ja huolehditaan siitä, että ammattiosajia on myös tulevaisuudessa. Hankkeiden aikana luodut hyvät käytännöt olisi tärkeää saada pysyväksi osaksi saamelaisen kulttuuriperinnön opetusta. Toimeenpanosuunnitelmassa voisi tarkastella yksityiskohtaisemmin näiden hankkeiden jatkoa. Kolttasaamelaiskulttuurin tukemiseksi on perustettu Kolttakulttuurisäätiö, jonka yhtenä tavoitteena on rakentaa kolttakulttuurikeskus, joka palvelisi kolttasaamelaisyhteisöä ja tukisi kolttasaamelaisen kulttuuriperinnön siirtoa. Keskuselle tulee löytää pysyvä rahoitus sekä rakentamista että toiminnan ylläpitämistä varten.

Saamelaiskäräjät esittää lisättäväksi seuraavia toimenpidelinjauksia:

- *saamelaiskulttuurin mukaista ja saamenkielistä kulttuuriperintöön liittyvää pedagogista aineistoa ja käytänteitä kehitetään eri ikäluokille ja kulttuuriperintö otetaan kiinteäksi osaksi saamelaisopetuksen opetussuunnitelmaa*
- *saamelaislasten ja -nuorten mahdollisuuksia oppia omasta kulttuuriperinnöstä lisätään vahvistamalla saamelaisen lastenkulttuurikeskuksen toimintaa*
- *saamelaisen kulttuuriperinnön suojelemiseksi lisätään tietoisuutta ja ohjeistusta*
- *kolttakulttuurikeskuksen perustamista tuetaan*

5.8 Kulttuuriperinnön tutkimus on monitieteistä ja kansainvälistä ja sen tuloksia hyödynnetään laajasti

Saamelainen kulttuuriperintöopetus on osa saamelaiskulttuurin perusopintoja Oulun yliopistossa, jossa on myös opetusta saamelaisesta arkeologiasta. Saamelaisen kulttuuriperinnön tutkimuksessa tulee noudattaa tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen periaatetta. Tutkimuksen osalta on tärkeää tuoda esille tiedon palauttaminen, eli tutkimuksissa kerätyn tiedon palauttaminen yhteisölle, jotta he voivat hyödyntää tutkimustuloksia omassa toiminnassaan ja kulttuuriperinnön siirrossa. Tällöin tutkimus kunnioittaa saamelaisten oikeuksia sekä samanaikaisesti lisää sen yhteiskunnallista vaikuttavuutta ja tutkimuksen hyödynnettävyyttä paikallisella tasolla.

5.9 Kulttuuriperinnön kunnianhimoisen kehittämisen rahoituspohja on laajentunut ja sen säilyttämistä turvataan julkisin varoin

Saamelaiskulttuuria tuetaan vuosittain opetus- ja kulttuuriministeriön myöntämällä avustuksella, joka on pysynyt alhaisella tasolla koko 2000-luvun. Vuonna 2022 summa oli 176 000 euroa. Rahoitusta käytetään saamenkielisen kulttuurin edistämiseen, pohjoismaisten saamelaisjärjestöjen tukemiseen ja saamelaiskirkkotupien ylläpitämiseen. Saamelaiskäräjät on toistuvasti todennut rahoituksen olevan liian alhainen ja esittänyt

kulttuurimäärärahan tason pysyvää nostamista. Muita saamelaisen kulttuuriperinnön rahoitusmomentteja ovat kilpaillut yksityisten säätiöiden myöntämät apurahat, Museoviraston myöntämä aineellisen ja aineettoman kulttuuriperinnön valtionavustus sekä muut taiteen ja kulttuurialan valtionavustukset. Saamelaisen kulttuurin rahoitus on hyvin matalalla tasolla, eikä Saamelaiskäräjät pysty rahoittamaan kattavasti eri saamelaiskulttuurin muotoja. Saamelaisten itsemääräämisoikeus ei myöskään toteudu rahoituksessa, eikä se pysty rahoittamaan kattavasti mm. saamelaisten aineettoman kulttuuriperinnön elvyttämistä, tallentamista ja siirtämistä. Kulttuurimääräraha on pysynyt matalalla tasolla, vaikka Suomen kansainväliset veloitteet kulttuuriperinnön suojeluun ovat lisääntyneet mm. Faron sopimuksen, aineettoman kulttuuriperinnön suojelusopimuksen ja kulttuuri-ilmauksien suojelusopimuksen ratifioinnin myötä. Alkuperäiskansajulistuksen artiklan 31 mukaan alkuperäiskansoilla on oikeus ylläpitää, hallita, suojella ja kehittää tähän kulttuuriperintöön, perinnetietoon ja perinteisiin kulttuuri-ilmaisuihinsa liittyvää henkistä omaisuuttaan. Artikla ei toteudu, koska saamelaisen kulttuuriperinnön suojeluun ei ole olemassa riittävästi resursseja eikä rahoitus ole kaikilta osin saamelaisen itsemääräämisoikeuden piirissä.

Saamelaiskäräjät esittää, että strategiaan otetaan tavoite saamelaisen kulttuurimäärärahan nostamiseksi sekä kulttuurimäärärahan laajentamisen koskemaan saamelaisten aineetonta kulttuuriperintöä. Saamelaiskäräjät on kulttuuripoliittisessa toimintaohjelmassaan esittänyt, että tukea nostettaisiin 300 000 euroon.

Saamelaiskäräjät esittää, että toimenpidelinjauksiin otetaan seuraava tavoite:
Saamelaisen kulttuurimäärärahan tasoa nostetaan pysyvästi.

5.10 Kulttuuriperinnön erityislaatua ja itseisarvoa kunnioitetaan taloudellisessa toiminnassa

Saamelaiskäräjät pitää hyvänä, että tässä yhteydessä on tuotu esille alkuperäiskansojen oikeus omaan kulttuuriperintöön. Ongelmia on aiheuttanut saamenpuvun väärinkäyttö matkailussa ja saamenkäsityötä hyödyntävät matkamuiistot, jotka on valmistettu halpatuontivaltioissa. Saamelaiskäräjät on v. 2018 hyväksynyt vastuullisen ja kestävä saamelaismatkailun toimintaperiaatteet, jotka koskevat ensisijaisesti saamelaisyhteisön ulkopuolisten toimijoiden toteuttamaa saamelaiskulttuurin tuotteistamista ja/tai esittämistä matkailussa sekä matkailumarkkinointia ja -viestintää. Saamelaiskäräjillä on parhaillaan käynnissä *vastuullinen saamelaismatkailu* -hanke. Hankkeessa on laadittu vastuullisen matkailun kävijäohjeistus saamelaiskulttuuriin ja saamelaisten kotiseutualueelle (<https://samediggi.fi/saamelaismatkailu/>) Saamelaiskäräjien ohjeistukset tulisi mainita tekstissä, koska se toisi ohjeistuksille näkyvyyttä ja kannustaisi matkailuyrittäjiä ottamaan ohjeistukset käyttöönsä. Strategian toteutumisen seurannaksi on ehdotettu indikaattoreita. Yksi keskeinen indikaattori olisi matkailuyritysten määrä, jotka ovat sitoutuneet eettisesti kestäväan matkailuun ja Saamelaiskäräjien ohjeistukseen. Samoin tekstissä voisi tuoda esille Sámi duodji – merkin, joka kertoo käsityön olevan aito saamen käsityö.

Saamelaiskäräjät esittää, että toimenpidelinjaus: *Alkuperäiskansojen oikeuksia kulttuuriperinnön käyttämisessä ja hyödyntämisessä suojellaan* muutetaan seuraavasti:

Alkuperäiskansojen oikeuksia hallinnoida, suojella ja ylläpitää omaa aineellista ja aineetonta kulttuuriperintöä vahvistetaan resursoinnilla, ohjeistuksella, tiedotuksella ja eri toimijoiden välisellä yhteistyöllä ja kulttuuriperinnön eettisessä hyödyntämisessä matkailussa noudatetaan alkuperäiskansojen tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen periaatetta ja saamelaista kulttuuriperintöä hyödyntävässä matkailussa noudatetaan Saamelaiskäräjien ohjeistusta.

6 Strategian taloudelliset vaikutukset

On oletettavissa, että yhteiskunnallisia resursseja ei ole saatavilla merkittävästi strategian toimeenpanoon. Osa toimeenpanosta voidaan hoitaa olemassa olevilla resursseilla ja kohdentamalla resursseja uudella tavalla. Saamelaiskäräjien tekemillä esityksillä on talousvaikutuksia mm. kulttuurimäärärahan noston, inventoinnin ja digitoinnin, saamelaisen lastenkulttuurikeskustoiminnan vahvistamisen, Duodji-akatemia, saamelaisen kulttuuriperinnön tallennuksen ja digitoinnin, ja kolttakulttuurisäätiön toiminnan vahvistamisen myötä. Lisäksi Saamelaiskäräjien tekemillä esityksillä on myönteinen vaikutus saamelaisten perusoikeuksien toteutumiseen ja saamelaisen kulttuuri-itsehallinnon ja saamelaisten itsemääräämisoikeuden kehittymiseen.

7 Strategian jatkovalmistelu, seuranta ja arviointi

Kappaleessa todetaan, että strategian toimeenpanoa varten laaditaan erillinen toimeenpanosuunnitelma, jonka laatimisen yhteydessä arvioidaan taloudellisia vaikutuksia. Suunnitelma laadittaisiin ministeriöiden ja sidosryhmien yhteistyönä. Saamelaiskäräjät pitää tehokkaampana toimintatapana toimeenpanosuunnitelman ja strategian laatimista samanaikaisena prosessina, jotta strategian linjauksia voitaisiin priorisoida ja arvioida suhteessa toteutukseen. Vaarana on, että tärkeän strategian toimeenpano viivästyy, kun erillistä toimeenpanosuunnitelmaa valmistellaan laaja-alaisesti. Strategian vaikutuksia pystyttäisiin arvioimaan myös paremmin, mikäli toimeenpanosuunnitelma olisi näkyvässä. Tätä menettelyä tulisi selvittää viimeistään strategian päivityksen yhteydessä

Saamelaiskäräjät näkee ehdottoman tärkeänä, että sen nimeämä edustaja osallistuu toteuttamissuunnitelman laadintaan. Saamelaiskäräjät myös esittää, että toteuttamissuunnitelmassa käsiteltäisiin saamelaista kulttuuriperintöä omana kokonaisuutenaan. Olisi hyödyllistä, että toteuttamissuunnitelman laadinnan yhteydessä kultaisiin saamelaisia kulttuuriperintötoimijoita. Saamelaiskäräjät esittää myös, että tämä lausunto otetaan huomioon toteuttamissuunnitelman laadinnassa.

Saamelaiskäräjät toteaa, että asioissa, jotka koskevat saamelaisia, Saamelaiskäräjät tulee nimetä yhdeksi toimeenpanosta vastaavaksi tahoksi.

LAUSUNTO

31.8.2022

Dnro: 448/D.a.2./2022

Strategian ja toimeenpano suunnitelman toteutumisen varmistamiseksi on asetettava seurantaryhmä, joka seuraa ja tukee strategian toteutumista. Saamelaiskäräjät näkee, että sen tulee osallistua strategian toimeenpanon seurantaan.

8 Luettelo keskeisestä lainsäädännöstä

Strategian liitteessä on koottuna keskeinen lainsäädäntö sekä kansainväliset sopimukset. Listausta tulisi kehittää seuraavalla tavalla. Perustuslakia koskevan viittauksen tulisi kuulua saamelaisten osalta seuraavasti:

- *Perustuslain (731/1999) 20 §:n 1 momentin mukaan vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille. Lain 17 § 1 momentin mukaan Suomen kansalliskielet ovat suomi ja ruotsi. Lain 17 § 3 momentin mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kulttuuriaan. Lain § 121 4 momentin mukaan saamelaisilla on kotiseutualueellaan kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto.*

Liitteessä on mainittu myös laki saamelaiskäräjistä (974/1995). Lakia koskeva viittaus tulisi muuttaa seuraavaan muotoon: Lain § 5 mukaan Saamelaiskäräjien tehtävänä on hoitaa saamelaisten omaa kieltä ja kulttuuria sekä heidän asemaansa alkuperäiskansana koskevat asiat sekä edustaa saamelaisia tehtäviinsä kuuluvissa asioissa (6 §).

Liitteessä on mainittu myös YK:n alkuperäiskansajulistus. Tekstiä olisi syytä tarkentaa kulttuuriperinnön osalta seuraavalla tavalla: Yhdistyneiden kansakuntien julistus alkuperäiskansojen oikeuksista suojelee ja edistää alkuperäiskansojen ja niihin kuuluvien yksilöiden oikeuksia. Julistuksen artiklan 31 mukaan alkuperäiskansoilla on oikeus ylläpitää, hallita, suojella ja kehittää kulttuuriperintöään, perinnetietoaan ja perinteisiä kulttuuri-ilmajuaan sekä tieteesä, teknologiansa ja kulttuuriensa eri ilmenemismuotoja. Suomi on allekirjoittanut julistuksen.

Tuomas Aslak Juuso
puheenjohtaja

Riitta Orti-Berg
kulttuurisihteeri

Saamelaiskäräjien hallitus hyväksyi lausunnon kokouksessa 31.8.2022
Lausunto on tilattu Dierpmis ay Klemetti Näkkäljärveltä.